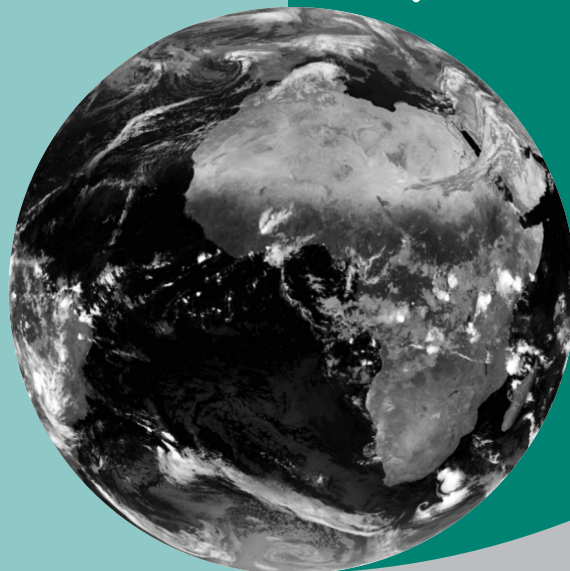

Nr. 41 / December / 2008

W
e
r
e
l
i
j

VOEDSEL CRISIS
of kans

Delen

GAST column

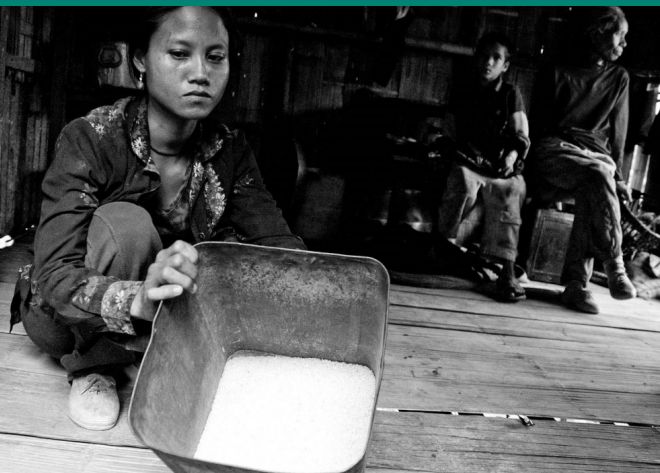

Foto: L. Alrenzueli

Colofon

WereldDelen

is de periodieke uitgave van
Stichting WereldDelen.
Losse exemplaren € 3,50
(exclusief verzendkosten)
ISSN 1385-7096

Stichting WereldDelen streeft naar een wereld zonder honger en armoede waarin op een duurzame en rechtvaardige wijze wordt voorzien in de basisbehoeften van alle mensen.

De stichting gaat ervan uit dat het bevorderen van een rechtvaardige en betere verdeling van de beschikbare hulpbronnen, essentiële voorwaarden zijn om te komen tot duurzame ontwikkeling en een menswaardig bestaan voor iedereen.

Drukkerij:

Van de Ridder Druk & Print, Nijkerk.

Redactie/vormgeving:

John Habets, Bert Nederbragt,
Jan Vugts, Henk Gloudemans

Foto voorpagina:

P. Rapoport

Stichting WereldDelen

Spoorlaan 346
5038 CC Tilburg
T 013 5451666

E werelddelen@werelddelen.nl

I www.werelddelen.nl

GIRO: 4373079

Voedselveiligheid een permanente crisis

In de jaren 1990-92 waren er in de hele wereld gemiddeld 842 miljoen mensen chronisch ondervoed. Dat is een massale en onaanvaardbare inbreuk op de mensenrechten. Op de World Food Summit werd dan ook besloten dat dit aantal in 2015 gehalveerd zou moeten zijn. Hoe staan we er thans voor?

Volgens een rapport van de FAO waren er in de periode 2003-2005 gemiddeld 848 miljoen mensen chronisch ondervoed. Dat is 6 miljoen meer dan in de jaren 1990-92. De regionale verschillen zijn frappant: China is in staat gebleken het aantal mensen dat lijdt onder ondervoeding terug te dringen van 178 miljoen in 1990/92 naar 123 miljoen in 2003/05. Sub-Sahara-Afrika laat een stijging zien van 169 miljoen naar 212 miljoen. Stijging geldt ook voor India (van 207 miljoen naar 231 miljoen), en voor het Midden-Oosten en Noord-Afrika (van 19 naar 33 miljoen). Bovendien, zo geeft het rapport aan, is er wereldwijd in 2007 en 2008 sprake van een toename in ondervoeding vanwege de stijging van de voedselprijzen. Naar verwachting zullen de gemiddelde voedselprijzen zich in 2009 stabiliseren, maar op een hoger structureel niveau dan de prijzen van enkele jaren geleden. De conclusie is onontkoombaar: wat voedselveiligheid betreft verkeert de wereld in een permanente en zeer ernstige crisis.

In de zomer van het afgelopen jaar leidde dit besef van crisis tot een aantal diplomatieke bijeenkomsten. Kennis over wat er moet gebeuren om het tij te keren is voldoende aanwezig. Het gaat om twee hoofdpunten. Aan productiezijde moeten de positie en de mogelijkheden van de kleine boeren overal in de wereld versterkt worden (toegang tot en bezit van land, krediet, kennis, technologie, infrastructuur etc). Aan de consumptiekant gaat het om versterking van sociale vangnetten en bijstand (subsidies, voedingsprogramma's, werkverschaffing). Waar het aan ontbreekt, is de politieke wil om deze schending van de mensenrechten niet langer te tolereren. Deze wil ontbreekt bij regeringen, die de positie van kleine boeren veronachtzamen, landhervorming verwaarlozen, onvoldoende geld vrij maken voor sociale vangnetten. De Secretaris Generaal van de FAO hekelde op 16 oktober jongstleden (Wereldvoedseldag) de laksheid van de rijke landen: van de toegezegde 22 miljard euro is pas 10% beschikbaar. En Suzanne Barak, Egypte's First Lady, maakte in haar toespraak ter gelegenheid van Wereldvoedseldag een veelzeggende vergelijking:

"We hebben onlangs kunnen zien hoe er in record tempo 700 miljard dollar is vrijgemaakt om de financiële markten van de ondergang te redden. Hoe soortgelijke maatregelen genomen zijn om de financiële banken te redden... Naar mijn mening is de omvang van de voedselcrisis dermate groot dat dezelfde snelle en beslissende maatregelen genomen moeten worden om de dodelijke voortgang ervan een halt toe te roepen ... Laten we niet vergeten dat de levens van miljoenen mensen op het spel staan".

Gaat niet het recht op leven het recht op financiële veiligheid verre te boven?

Piet Terhal

Foto: Friends of the Earth

Werken aan een nieuwe wereld

Met de val van de Muur is er een einde gekomen aan de geschiedenis, aldus de politiek-filosoof Francis Fukuyama in zijn veelbesproken boek "The end of history and the last man" (1992). Sinds het ineenstorten en wegvallen van het communisme zijn er immers geen echte alternatieve maatschappijvisies meer. Er is nog slechts één maatschappijvisie, die overeind staat, en dat is het liberaal-kapitalisme: het eerste politieke systeem in de geschiedenis, dat vrij is van interne tegenstellingen en niet langer zijn eigen ondergang organiseert. Er is volgens Fukuyama dan ook maar één weg naar de toekomst en naar een zinvolle verbetering van onze samenlevingen, en dat is de liberaal kapitalistische. Het is dáár dat voortdurend aan gesleuteld moet worden om het liberaal kapitalisme te perfectioneren en daarmee de wereld in een optimale conditie te houden.

Voor mensen die zich de ontwikkelingen in de wereld ter harte nemen, getuigt deze stelling eerder van naïviteit dan van realiteitszin. Wordt de door het neo-liberalisme geregeerde wereld op dit moment immers niet opgeschrikt door crisis na crisis? Een milieucrisis, een energiecrisis, een voedselcrisis, en niet op de laatste plaats een financiële crisis, die als een orkaan over de wereld heen raast, beurzen, bedrijven en economieën ineen doet storten en diepe vertrouwens- en legitimiteitsscheuren in 'het huis van de democratie' blootlegt? Als er iets is, wat op dit moment in de geschiedenis van de mensheid ter discussie gesteld zou moeten worden, zou

dat dan niet het fundament van het liberaal-kapitalisme zelf moeten zijn?

Nieuwe geschiedenis, nieuwe waarden

In zekere zin heeft Fukuyama met zijn stelling dat er een einde is gekomen aan de geschiedenis waarschijnlijk niet eens helemaal ongelijk. Met de afbraak van de Muur en de triomf van het liberaal-kapitalisme lijkt het einde van de geschiedenis inderdaad te zijn aangebroken, maar dan wel dat van de oude geschiedenis van een lang begane weg, waarvan ook het liberaal-kapitalisme een spoor vormt. Een weg, waarbij het recht van de sterkste de boventoon voert, met alle daarbij horende oorlogsvoering, verovering, expansie, overheersing en onderdrukking. Een weg die over zijn hoogtepunt heen is en op het punt staat dood te lopen. Om voorzichtig plaats te maken voor een nieuw, nog weinig bekend en nog niet massaal betreden pad, waarvan - voor wie er naar op zoek gaat - wel al de contouren zichtbaar worden. Een nieuw pad met waarden, die juist het spiegelbeeld vormen van die waarop het liberaal-kapitalisme zich baseert. Waarden als gemeenschapszin, respect, samenwerking, solidariteit en samen delen. Waarden, waarbij zeer zeker nog wel sprake is van groei, maar dan vooral een groei van menselijkheid. Waarden die hier en daar trouwens al vorm beginnen aan te nemen, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de documentaire 'Mother Earth. A new future for small farmers' over de ontwikkeling van kleinschalige ecologische landbouw in Andhra Pradesh, een van de armste streken in Zuid-India⁽¹⁾. Het is een film over de kracht, het zelfvertrouwen en de trots van vrouwen die gezamenlijk hun toekomst in eigen hand nemen.

Vrouwen die zich organiseren

*“De meesten van ons moesten als arme dagloners zwoegen bij de grote boeren. Niemand durfde te dromen van eigen land. We hadden piepkleine akkertjes, meestal nog geen hectare groot, allemaal droge en heel slechte grond. Voordat we met onze vrouwengroep begonnen, werkte ieder voor zich”, aldus een van de vrouwen in de film. Het besef, dat het de moderne landbouw is, gedomineerd door externe markten, die de boeren compleet afhankelijk heeft gemaakt van een stroom producten van buitenaf doet de vrouwen besluiten een vrouwengroep op te richten. Waar eerst nog sprake was van ‘ieder voor zich’ worden nu de krachten gebundeld. Met als resultaat, dat na twintig jaar vechten de overheid aan de vrouwengroep land beschikbaar stelt. Arm land overigens, waarop alleen iets groeit als het regent. De vrouwengroep kan wel geld van de overheid krijgen voor vijf waterpompen, maar dan moeten ze wel exportgewassen op de grond verbouwen. Dat weigeren ze. *“Waarom moeten we eerst geld verdienen en met dat geld vervolgens voedsel kopen? Geen sprake van. Wij verbouwen allemaal gewoon ons eigen voedsel.”* Dan maar geen pompen. Met steun van de Deccan Development Society (DDS) gaan ze vervolgens aan de slag om de kwaliteit van de grond te verbeteren en zo de opbrengst daarvan te vergroten.*

Het resultaat mag er zijn. Met trots vertellen de vrouwen over de traditionele pepertjes, die op hun land groeien. Die groeien heel snel en bijna zonder regen. Ze vertellen over de saffloer, die ze in rijen tussen de kikkererwten zetten. *“Het geeft ons de allergezondste olie die er is.”* Over de zwarte boontjes, die ze zelf graag eten. *“Wat we over hebben, verkopen we of geven we aan de dieren.”* De sorghum: *“Die noemen we het ‘Ware Gewas’, omdat het van de wind en de lucht kan leven. Het groeit zonder regen of irrigatie en houdt de ochtenddauw in de zwarte aarde vast.”* Koolzaad, zwarte paardebonden, pindaplanten: een diversiteit aan

gewassen. *“We hebben hier 12 verschillende gewassen door elkaar staan, die samen heel goed bestand zijn tegen insecten en ziekten. Onze eigen erwten, koolzaad, vlas en sorghum kunnen gemakkelijk zonder bestrijdingsmiddelen. De planten vullen elkaar goed aan.”*

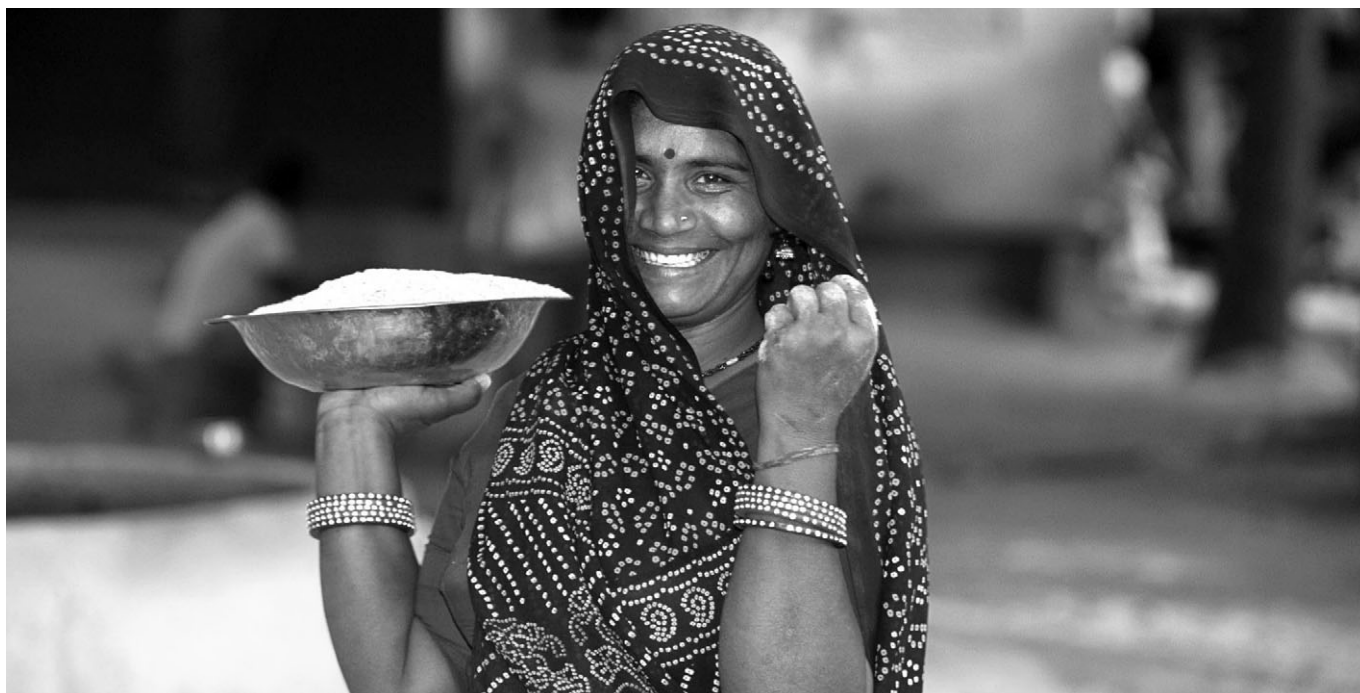
Een visie die navolging verdient

De vrouwen hebben samen collectieven opgezet en de voedselproductie voor de lokale bevolking (weer) in eigen hand genomen. Ze organiseren collectieve inkoop, beheren eigen zadenbanken voor het behoud van de biodiversiteit en leggen eigen zadenvoorraden aan, waaruit anderen zaden kunnen lenen i.p.v. die te moeten kopen. Er worden geen kunstmest of pesticiden gebruikt. Zo worden ook de armere landbouwgronden steeds vruchtbaarder en er worden zeer goede oogsten behaald. Bovendien biedt deze arbeidsintensieve werkwijze veel werkgelegenheid. De vrouwen zijn trots op hun verworven onafhankelijkheid. Ze zetten zelfs een filmcollectief op om hun kennis en ervaringen vast te leggen en door te geven. Terwijl de grootschalige monocultuur-landbouw steeds slechtere oogsten oplevert, oogsten de vrouwen op hun kleine akkers ‘goud’.

De documentaire toont een inspirerende en toekomstgerichte visie voor de ontwikkeling van kleinschalige ecologische landbouw, gericht op regionale voedselvoorziening. Een visie, ontleend aan waarden als respect, samenwerking, solidariteit en gemeenschapszin. Een visie, die zeer zeker ook in Westerse landen navolging verdient.

John Habets

¹⁾ *“Mother Earth - A new future for small farmers”* van Paul Enkelaar en Jan Paul Smit. De dvd is in Nederland te koop bij Omslag, Werkplaats voor Duurzame Ontwikkeling. Prijs: 10 euro, inclusief porto. Bestellen kan via www.omslag.nl

IEDER MENS HEEFT RECHTEN

WERELDWIJDE OPROEP:

onderteken Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

Toen op 10 december 1948 de pas gevormde Verenigde Naties de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens aannamen, was dat een mijlpaal in de internationale betrekkingen.

Nu, 60 jaar na de ondertekening, is er een campagne gestart om de Verklaring bekendheid te geven en wereldwijde publieke steun te werven om overheden onder druk te zetten haar doelstellingen in praktijk te brengen.

“Ieder mens heeft rechten” is een op het internet gelanceerde campagne die mensen in de hele wereld oproept de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens te ondertekenen en het op zich te nemen haar grondbeginselen na te leven. De campagne werd geïnitieerd door de ‘Elders’ een groep onafhankelijke mannen en vrouwen met bijzondere ervaring in internationale aangelegenheden, die vermaardheid hebben verworven door hun wijsheid en vaardigheden op dat gebied: Nelson Mandela, Graca Machel, Desmond Tutu, Kofi Annan, Ela Bhatt, Lakhdar Brahmini, Gro Brundtland, Fernando H. Cardoso, Jimmy Carter, Mary Robinson, Mohammad Yunus en Aung San Sui Kyi. In samenwerking met vele internationale mensenrechtenorganisaties stimuleert de campagne het publiek de Verklaring te bestuderen, te leren kennen en in praktijk te brengen. In de periode voorafgaand aan 10 december werd elke maand een centraal thema benadrukt:

- Het recht om gevrijwaard te zijn van honger
- Het recht op gezondheidszorg
- De verantwoordelijkheid om te beschermen
- Het recht om vrij te zijn van angst en marteling
- Vrouwenrechten
- Het recht op vrijheid van meningsuiting.

Mensen kunnen de Verklaring ondertekenen op de campagne-website en worden aangemoedigd om vrienden, familieleden en collega's uit te nodigen hetzelfde te doen. De verzamelde handtekeningen zullen de vastberadenheid van de wereldbevolking aantonen om volgens de grondbeginselen van de Verklaring te leven. Verder zullen de handtekeningen de Elders een basis geven voor hun inspanning om die grondbeginselen door overheden wereldwijd aanvaard te krijgen.

De webpagina's van de Verenigde Naties ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens nodigen iedereen uit tot participatie: *“De Verklaring is van ons allen - bestudeer haar, geef er onderricht over, propageer haar en maak er aanspraak op.”*

Om de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens te ondertekenen, ga naar www.everyhumanhasrights.org.

Foto: theelders.org

“Ondanks alle
gruwelijkheden
om ons heen, is de mens
bestemd voor het goede.
Degenen die het hoogst
in aanzien staan,
zijn niet degenen
die militair machtig zijn
of economisch welvarend.
Het zijn degenen die zich
inzetten om te proberen
de wereld tot een betere
plek te maken.”

Desmond Tutu

Naar een nieuwe landbouw

Interview met Jan Douwe van der Ploeg, hoogleraar Rurale Sociologie aan de Landbouwuniversiteit van Wageningen. Naar aanleiding van zijn boek: "The New Peasantries".⁽¹⁾

Wat we het afgelopen jaar hebben kunnen zien in de wereld zijn stijgende voedselprijzen, slinkende graanvoorraden, voedselrellen en boerenprotesten. Staan we aan de vooravond van een voedselcrisis?

Ja; rond 1880 en 1930 hebben we al met twee grote voedselcrises te maken gehad. En volgens mij staan we nu aan het begin van de derde, wereldwijde landbouwcrisis. De crisis van 1880 had te maken met de massale import van goedkope bulkproducten, zoals graan, naar Europa toe. Dat leidde tot allerlei verdringingseffecten. Een groot deel van Europa schakelde toen over op de productie van hoogwaardige producten zoals vlees- en tuinbouwproducten. De crisis van 1930 had te maken met wegvallende koopkracht en het antwoord daarop was de ontwikkeling van landbouwpolitiek. Op dit moment is er opnieuw sprake van een massale import van goedkope landbouwproducten. Deze keer gaat het echter niet alleen om goedkope bulkproducten, maar ook om hoogwaardige producten, die hier op de markt gebracht worden. Bijvoorbeeld asperges uit Peru, rundvlees uit Brazilië, kippenvlees uit Thailand, bloemen uit Kenia en melk uit de Oekraïne. Wat vroeger een verdediging van de Europese landbouw was - hoogwaardige producten - komt nu als goedkope import hier binnen. Tegelijkertijd is er als gevolg van de financiële crisis en de daarmee samenhangende recessie sprake van een afname van koopkracht. Het klassieke antwoord daarop, landbouwpolitiek, is niet meer mogelijk. Die mogelijkheid is weggeliberaliseerd. Daar komt bij dat kredieten fors duurder zullen worden, ook in de landbouw.

In uw boek 'The New Peasantries' introduceert u het begrip 'Empire'. Waar staat dit voor?

Een Empire is een imperium. Een voedselimperium is op de allereerste plaats een wereldwijd netwerk, dat in toenemende mate de productie, verwerking, distributie en consumptie van voedsel reguleert. Een groot deel van deze imperia is tot stand gekomen via een razendsnelle expansie, gefinancierd met kredieten. Er moet zoveel mogelijk worden verdiend om die kredieten terug te kunnen betalen. Van lokale niveaus wordt veel waarde weggezogen en die wordt geconcentreerd in het midden van het imperium. Wat naar de buitenkant stroomt - naar producenten, distributeurs, etc. - is verhoudingsgewijs maar mondjesmaat.

Omdat deze imperia wereldwijd opereren en vanuit een centrum hun zaken regelen, worden er in welke lokale situatie ook dezelfde soort standaardoplossingen opgelegd, terwijl die vaak slecht harmoniëren met de lokale ecosystemen. Met de specificiteit van velden, dieren, mensen en de geografie wordt weinig rekening gehouden. De huidige imperia zijn bij

uitstek onduurzaam. Of het nu gaat om de productie of de verwerking of distributie van voedsel: men legt overal eendere regels op waaraan lokaal moet worden voldaan. Dat schakelt de eigen verantwoordelijkheid van mensen uit. Het tast ook het vermogen aan om de eigen situatie te verbeteren. Maar dat doet er niet toe want de macht van een imperium is er juist op gebaseerd dat zoveel mogelijk producenten en consumenten er van afhankelijk zijn.

U noemt deze voedselimperia in uw boek 'vampieren'. Kunt u verduidelijken wat u hiermee bedoelt?

Ja, de huidige imperia handelen tot op zekere hoogte als een soort vampieren. Dat is ook wat ik in Peru, in Catacaos heb zien gebeuren. De kust van Peru is een extreem droog woestijngebied, doorkruist door een aantal rivieren, waarlangs sprake is van geïrrigeerde landbouw. Water is er bij uitstek schaars. En wat zien we? Grote gedeelten van de Peruaanse kust zijn inmiddels gespecialiseerd in het telen van asperges en soortgelijke producten die met een jumbojet naar Europa worden gevlogen. Asperges is biologisch gezien niet veel meer dan verpakt water met een aparte smaak, dat in cellen zit ingepakt. Vanuit een van de meest droge gebieden in de wereld wordt er dus een deel van het heel schaarse water naar Europa geëxporteerd. Als dat in Peru ontwikkeling zou brengen, zou dat misschien nog tot daar aan toe zijn. Maar realiteit is, dat het in Peru leidt tot harde sociaal-economische uitbuiting, tot het buitenspel zetten van boerengemeenschappen. Boeren, die in de loop van de tijd hebben bewezen de streek met hun producten tot ontwikkeling te kunnen brengen, en nu als zijnde irrelevant terzijde worden geschoven. Een derde punt: het geheel gaat gepaard met een rücksichtsloze ecologische ontwrichting, ook een vorm van vampirisme. Er wordt volop geïrrigeerd omwille van de asperges, maar niet gedraineerd. Over een jaar of zeven verzilt al die grond, om vervolgens te worden afgeschreven. Voor dit soort 'hit and run' industrieën is dat geen probleem. Ze schuiven gewoon op naar andere gebieden!

Je zou toch veronderstellen dat dit soort ontwikkelingen opvalt? Maar het lijkt niet te worden gesignaleerd. Heeft u daar een verklaring voor?

Laat me beginnen met te zeggen dat ook mij dit erg verbaast. Het lijkt alsof het om weggestopte, verborgen realiteiten gaat. Ik denk dat dit voor een belangrijk deel komt omdat er in toenemende mate een virtuele wereld gecreëerd wordt, die allerlei zaken, die we liever niet zien, verhult, en aansprekende formules daarvoor in de plaats stelt. In het debat over het wereldvoedselvraagstuk wordt bijvoorbeeld gezegd, dat de

wetenschap nog gigantische technologische mogelijkheden heeft en dat, als we die maar verder perfectioneren, het wel goed komt. Dat is ook te zien in de nota die Gerda Verburg en Bert Koenders aan de vooravond van de voedselcrisis hebben geschreven⁽²⁾. Daarin staat, dat als we niets doen we op termijn te maken zullen krijgen met te weinig productie. En dus moet de productiviteit omhoog. En om dat te bereiken worden er enkele tientallen miljoenen euro's extra voor landbouwkundig onderzoek beschikbaar gesteld. Prima allemaal. Maar dringt het niet door dat dit niet het echte probleem is? Neem het voorbeeld van Catacaos in Peru. Er ligt bij wijze van spreken een veld en er is een boerenfamilie die daarnaast woont. Die mensen hebben honger en zouden dat veld dolgraag bewerken. Maar dat kunnen ze niet. Niet omdat ze niet beschikken over de nodige kennis of omdat er niet genoeg landbouwkundig onderzoek zou zijn. Nee; dat komt omdat ze geen water krijgen. Dat wordt afgetapt voor de aspergevelden. En als ze al water krijgen, krijgen ze geen kredieten. Als ze al kunnen produceren, dan kunnen ze hun producten niet afzetten omdat ze te maken krijgen met een sterk monopolistische controle over de markten. Als ze voor de lokale markt willen produceren, kunnen ze dat wel vergeten, want ze moeten concurreren met producten uit de Verenigde Staten of elders, die veel goedkoper zijn. Mensen krijgen geen kansen meer: dáár ligt het probleem.

In het hele debat over de wereldvoedselsituatie en eventuele voedseltekorten is het woord boer niet één keer gevallen. Men heeft het niet over de boer die het voedsel zou moeten produceren. We hebben een puur virtuele wereld gecreëerd, zodat het voor onszelf en in de discussies en het politieke betoog hanteerbaar lijkt. Maar een aantal essentiële punten - fricties, pijnlijke punten, dwarse visies - zijn uit het beeld weggepoetst. Dat is ook in Nederland te merken. We hebben ons een abstract beeld van een boer gecreëerd⁽³⁾. Op het niveau van het landbouwbeleid levert dat een comfortabel beeld op, maar het staat in geen enkele relatie meer met de werkelijke boer. Die is uit het beeld verdwenen. Ik denk dat het hier gaat om een van die loden absurditeiten van onze tijd. Men ontwikkelt schema's en technologieën en artefacten (*resultaten van experimenten, die niet voortkomen uit het onderzochte verschijnsel, maar uit de onderzoeksopzet*; red.), en legt die vervolgens op de lokale situaties. Terwijl ... door de eeuwen heen heeft men in lokale situaties knappe oplossingen gevonden en die verder vervolmaakt. Neem de rijstpolders in West-Afrika of Guinee-Bissau, de rijstvelden in de Filippijnen of de aardappelproductie in Peru.

Wat we de afgelopen 3-4 decennia gedaan hebben, is dat we de landbouw wereldwijd afhankelijk hebben gemaakt van de markten. Landbouw meer tot een marktfenomeen maken, dat was vooruitgang volgens de ontwikkelingseconomie en -theorie. Men heeft alleen niet stilgestaan bij het feit dat 'de markt' tot op zekere hoogte een abstractie is, en dat er binnen de markt vaak heel grote partijen opereren, die een enorme macht vertegenwoordigen. Met dat integreren van de landbouw in allerlei markten is deze sterk ondergeschikt gemaakt aan de voedselimperier, die zijn ontstaan. Maar in de door ons gebouwde virtuele wereld bestaat dit soort imperia helemaal niet. Nee, er zijn alleen maar brave voedselconcerns, die zich zeer bekommeren om *people, planet* en *profit!*

U noemt Empire-achtige voedselconcerns ook wel 'reuzen met lemen voeten'. Hoe moeten we dit zien?

Grote voedselconcerns zoals bijvoorbeeld Parmalat of Albert Heijn zijn ontstaan vanuit een razendsnelle expansie, door het overnemen van bestaande bedrijven en de integratie daarvan in een breder geheel. Dat heeft men kunnen doen door het kredietmechanisme te gebruiken, dus met geleend geld. Tegelijkertijd zie je dat dit soort concerns behoorlijk kwetsbaar zijn. Albert Heijn b.v. is bijna failliet gegaan en Parmalat zelfs helemaal. Dat duidt er op dat de basis onder de opgenomen kredieten fragiel is. En als er dan iets fout gaat, ontstaat al snel een soort sneeuwbaaleffect. De huidige financiële crisis wortelt voor een belangrijk deel in de gigantische expansie van allerlei imperia die met geleend geld zijn gefinancierd en waar geen reële waarde tegenover staat.

En wat betekent dit voor de landbouw?

Je hebt wat ik noem het ondernemerssegment in de landbouw. Dit kenmerkt zich door een hoge marktafhankelijkheid. Er moet veel 'input' worden aangekocht: voer, zaad, meststoffen, energie. Het zijn bedrijven die in sterke mate met leningen gefinancierd zijn. Men heeft dus hoge financieringslasten. Wat je nu ziet, is dat met name deze bedrijven in de problemen komen. Ze hebben hoge kosten en worden geconfronteerd met relatief steeds lagere en fluctuerende opbrengsten. De ironie van de huidige situatie is, dat het typische boerenbedrijf, dat behoorlijk zelfstandig is, op dit moment in absolute zin meer opbrengt dan een ondernemersbedrijf dat twee keer zo groot is. Volgens het handboek economie zou het eigenlijk net andersom moeten zijn, maar zo werkt het niet meer. Deze grote bedrijven zijn in een fuik gelopen. Ze hebben niet meer de flexibiliteit om snel in te spelen op veranderingen. Laat ik het voorbeeld nemen van de koe. Men heeft de koeien zo gefokt, dat ze een hoge productie kunnen geven, maar daar is wel veel krachtvoer voor nodig, voer met een hoge energetische waarde en een hoog gehalte aan eiwit. Als je het voer, dat ze krijgen, zou gaan aanpassen omdat het - zoals nu - te duur is en de melk te weinig opbrengt, dan redden die koeien het niet. De afhankelijkheid van dit specifieke voer is als het ware in de natuur van deze beesten ingebouwd: de koeien zijn daarnaar gemoduleerd. En wat is nu het kardinale punt? Het is absurd, maar een groot deel van de ondernemerslandbouw - in Italië, in de Po-vlakte heeft dit fenomeen zich al voorgedaan - zal in de toekomst stoppen met produceren. Dat zit in de aard van dit soort bedrijven ingebakken. Het draait enkel om korte termijn belangen. Het betekent, dat de sociaal economische ordening zo is, dat, juist op het moment dat we een productieverhoging nodig hebben, hele delen van het systeem doelbewust zullen worden gedeactiveerd. Terwijl aan andere delen, die zich zouden moeten kunnen ontwikkelen, de Afrikaanse landbouw bijvoorbeeld, de middelen daarvoor niet worden aangereikt. Als je het zo overziet, dan kun je niet anders zeggen dan dat er sprake is van een systeem van georganiseerde onverantwoordelijkheid.

Het aardige is, dat China heel duidelijk een alternatief aan-geeft voor dit gangbare ontwikkelingsdenken. Sinds het midden van de jaren vijftig geeft China een onafgebroken agrarische groei te zien op een min of meer gelijkblijvende hoeveelheid grond. Het gaat hier om een intensivering van de

landbouw en een groei van de productie, in belangrijke mate aangedreven door kleine boeren. In vrijwel alle wetenschappelijke theorieën wordt dit neergezet als een onmogelijkheid. Kleine boeren kunnen geen ontwikkeling brengen, is de redenering. Maar in 1980 leefden er in China nog zo'n 600 miljoen mensen onder de armoedegrens. Nu zijn dat er rond de 80 miljoen mensen: een enorme daling. In Afrika - dat de speeltuin is geweest van veel Westerse ontwikkelingsstrategieën - zien we exact het omgekeerde. Daar is in diezelfde periode het aantal mensen dat in extreme armoede leeft vervijfvoudigd.

In Nederland merken we als consument nauwelijks iets van een voedselcrisis. Waarom zouden we ons hier druk maken?

Nee, we merken er hier nauwelijks iets van. Het brood en een aantal andere producten wordt alleen even wat duurder. Daar mopperen de mensen misschien wat over, maar dan komen er een paar deskundigen aan het woord en die stellen ons gerust; en dan wordt weer overgegaan tot de orde van de dag. Maar we moeten ons realiseren, dat zaken onverwacht een andere wending kunnen nemen. Dat zouden we nu toch wel geleerd moeten hebben van de huidige financiële crisis. Ook economen lijken niet goed te begrijpen wat er gebeurt en hoe vérreikend dit zal zijn en wat voor consequenties het zal hebben. Trek de financiële crisis door naar het wereldvoedselvraagstuk en dan wordt duidelijk dat - als de voedselimperium, waarover we het hebben, in de problemen komen - de gevolgen niet te overzien zullen zijn.

Of stel, dat de eiwitstroom vanuit de Derde Wereld naar Europa - de invoer van soja, maïs, tarwe en noem maar op - stilvalt. Dat zal een keten aan consequenties tot gevolg hebben. Opeens zullen mensen gaan beseffen, dat het voedsel, dat ze gewend zijn te eten, of ze er nu veel of weinig voor willen betalen, er gewoon niet meer is. Op het gebied van energie hebben we al een gelijksoortig signaal gehad toen de Oekraïne de toevoer van gas uit Rusland naar Europa dreigde stop te zetten. Alleen al bij het gerucht was de wereld te klein! Welnu; het valt niet uit te sluiten dat we bij voedsel ook met zoiets te maken krijgen. En dat het niet bij een gerucht blijft.

We hebben onlangs al kunnen zien dat een aantal voedselexporterende landen hun eigen landbouw gingen beschermen.

Ja en dat is natuurlijk ook heel verstandig. Wereldwijd is er een heel zinnig debat gevoerd over voedselsoevereiniteit. Daarbij gaat men er van uit, dat elk land de plicht heeft - maar ook de mogelijkheid moet hebben - om de voedselvoorziening met behulp van de eigen landbouw in belangrijke mate zelf te schragen. Dat betekent niet

dat er wordt gekozen voor autarkie, voor complete zelfvoorziening. Het betekent wel, dat het evenwicht tussen productie en consumptie opnieuw moet worden gedefinieerd voorbij het niveau van een globale wereldmarkt. We weten immers dat het marktmechanisme, zeker zoals het nu werkt, op de lange duur geen zekerheid biedt. In ieder geval zal het tot veel ontwrichting leiden. En het kent al een heel hoge prijs; onder andere een permanente ontwrichting in de Derde Wereld.

Er zijn tekenen, die erop wijzen dat de situatie wel eens snel zou kunnen veranderen. Neem bijvoorbeeld Brazilië. Brazilië is een agrarische exporteur van formaat. Tegelijkertijd heeft in dit land 60% van de bevolking te maken met een eenzijdig voedingspatroon. Daarnaast zie je dat miljoenen mensen staan te trappelen om weer terug te keren naar het platteland, omdat het ze niet lukt in de krottenwijken van de steden een bestaan op te bouwen. Alleen al deze twee interne factoren samen maken dat de landbouw - zeker in een constellatie, waarin een president als Lula aan de macht is - een wending zal gaan nemen, meer op de nationale behoeften gericht. Dat betekent een keuze voor een meer evenwichtige voeding voor de bevolking en een bedrijfsmodel, vooral gericht op gezins-, op boerenlandbouw: een landbouw die inkomen en werkgelegenheid genereert voor de eigen bevolking en die ook perspectief biedt. Een model ook, waarbij het geld in de gemeenschap blijft en niet wegvloeit naar het buitenland. Dit soort interne factoren zou wel eens voldoende kunnen blijken voor het in gang zetten van zodanige veranderingen in Brazilië, dat die in Europa een schokgolf zullen veroorzaken. Zo bezien is die hele eiwitstroom vanuit de Derde Wereld naar Europa bijna een infuus waar we aan liggen.

Hoe zit het in Nederland met het evenwicht op voedselgebied?

In Nederland is de situatie in feite rampzalig. Als we toe zouden moeten naar voedselsoevereiniteit en dus ons eigen brood produceren, dan zou alleen dat al een gigantische herschikking vragen van alle landbouwgrond in Nederland. Daar komt nog eens bij, dat van onze zuivelproductie zo'n 60% en van varkens- en kippenvlees zo'n 80 tot 90% de grens over gaat. Nu kunnen we dat streven naar voedselsoevereiniteit wat wijder trekken, en dan praten we over een gebied als Noordwest Europa. Feit blijft echter, dat de productie en consumptie in Nederland het tegendeel van een adequate balans vertegenwoordigt. Deze disbalans heeft ook structurele consequenties, b.v. dat we op het Nederlandse platteland met een hardnekkig duur-

zaamheidsprobleem zitten, dat we een hoge bijdrage leveren aan broeikas effecten. Veel grondstoffen komen wel van elders, maar de restproducten blijven hier achter als mest en ammoniak en zure regen.

U zegt in feite; zodra de toevoer van producten die wij massaal uit het buitenland halen stagneert, krijgen wij het in Nederland moeilijk. En niet alleen met onze export. We komen ook in de knel met de voedselvoorziening voor de eigen bevolking. Omdat wat hier wordt geproduceerd nogal eenzijdig is.

Ja, het is heel eenzijdig. Het is goed om daar op te wijzen. Om het een beetje vierkant te zeggen: we gaan allemaal knorren als we de varkens die hier geproduceerd worden zelf moeten gaan opeten. Er is sprake van een dubbel gevaar. Enerzijds is het mogelijk, dat we wat we hier produceren aan de straatstenen niet kwijt kunnen. Tegelijkertijd zou het wel eens zo kunnen zijn, dat we datgene wat we zelf nodig hebben niet meer aangevoerd kunnen krijgen.

Pleit dat niet voor het resoluut inslaan van een andere weg?

Zeker. Maar het is volgens mij een illusie om te denken dat we onder de huidige politieke omstandigheden veel aan de situatie zouden kunnen veranderen. De Nederlandse politiek houdt streng vast aan de neoliberale grondbeginselen. Het enige wat wel kan - een collega van mij, Henriëtte Friedman, heeft dat treffend omschreven - is domeinen van relatieve zelfregulering creëren, waar alternatieven tot ontwikkeling worden gebracht. Het interessante is, dat als je dit beeld hanteert je daarmee aan mensen een heel andere lezing van de wereld meegeeft. Als er b.v. over de biologische landbouw wordt gesproken, dan zeggen mensen: "dat is maar 2%; dat stelt niks voor; daar verander je de Nederlandse landbouw niet mee". Nee inderdaad, dat klopt. Maar toch is het belangrijk, dat die 2% er is en dat we zien, dat die zeer succesvol is. We moeten er anders naar kijken; het zien als een beeld dat zegt: het kan ook anders. Neem de opbloei van streekproducten, de opkomst van boerderijwinkels, allianties tussen biologische boeren en consumenten, enz. Dit soort alternatieven is juist heel succesvol, juist omdat ze er in slagen om in de bestaande situatie te wortelen en overeind te blijven en tegelijkertijd een belofte in zich dragen. Het is belangrijk om over dit soort alternatieven te beschikken. En komt er een crisis, dan zullen we zien dat er dan wél een sprong gemaakt kan worden.

Hoe ziet het boerenbedrijf van de toekomst er volgens u uit?

Ik denk dat er vanuit de verwarring die er nu heerst een nieuwe boerenstand ontstaat, die in sterke mate waarden deelt als autonomie, deel zijn van een bredere samenleving, aandacht voor het lokale en duurzaamheid. Boeren ook die drager zijn van een bepaalde trots, vanuit de overtuiging dat ze het voedsel op een betere manier, met meer zorg en aandacht voor de natuur kunnen produceren. Die niet meer als een semi-lijfeigene door het leven hoeven te gaan, maar verknocht zijn aan hun werk en tegelijkertijd oog hebben voor andere belangen in de samenleving.

Door de eeuwen heen zijn boerenbedrijven altijd polyvalent (*meerwaardig*; red.) geweest. Ik was onlangs met een groep studenten op bezoek bij een boerderij hier in Twente, waar de boer over de geschiedenis van zijn bedrijf vertelde. Rond

1300 lag die boerderij aan een doorwaadbare plaats aan een rivier. Er kwam dus veel verkeer langs. Van oudsher was er een taveerne aan de boerderij gekoppeld. Reizigers konden hier eten en de paarden verversen. Men kon niet alleen aard-appelen met spek krijgen, maar voor de paarden ook lokaal geteelde haver. Het boerenbedrijf was vervlochten met de lokale behoeften. In die zin was het polyvalent. Het is alsof die polyvalentie weer wordt ontdekt. Het neemt in deze tijd de gedaante aan van b.v. boerderijcampings en zorgboerderijen. Er ontstaan nieuwe netwerken, nieuwe identiteiten. Het is een antwoord op de extreme afhankelijkheid van voedselimport, die het boerderijbedrijf beperken tot slechts één functie, namelijk het zo goedkoop mogelijk aanleveren van voedsel voor grootschalige industriële verwerking.

Is dit niet ook een pleidooi voor een terugkeer naar de menselijke maat?

Absoluut, maar dan niet in de zin van het teruggrijpen naar simpele dingen van vroeger. Nee, het zoeken naar de menselijke maat is een nieuw antwoord op een modern probleem, dat niet meer met de moderne middelen opgelost kan worden. Er moeten nieuwe oplossingen voor gevonden worden en daarbij is de menselijke maat een belangrijk criterium. Je merkt dat ook in het alledaagse leven. Voor mensen is het belangrijk ergens bij te horen, zich ergens mee te kunnen identificeren, zich op hun plaats te voelen en erkend te weten. Deze 'sense of belonging', zoals dit in de sociale wetenschappen genoemd wordt, vormt een sterke drijfveer voor mensen, een drijfveer om nieuwe vormen van menselijke maat te ontwikkelen.

Wat kan er gedaan worden om de door u geschetste alternatieven dichterbij te brengen en de waarden waarop u doelt kracht bij te zetten?

In principe heel veel. Al de dingen waar we nu over praten. De verschuivingen in de Derde Wereldlandbouw in de richting van kleinschalige gezinslandbouw, zoals wordt voorgestaan door b.v. MST, de beweging voor boeren zonder land, een enorm sterke en wijdverbreide beweging. Het opbouwen van een nieuwe polyvalente landbouw hier in Europa. Het opbouwen en ondersteunen van de biologische landbouw. Maar ook kleinere dingen. Onlangs was tijdens de Week van de Smaak te zien hoe jonge mensen die bakker willen worden af willen van kant en klare meelmixen uit de fabriek, en het als een uitdaging zien het beste graan te gebruiken en de beste manieren te vinden om het brood te bewerken.

Uiteindelijk vinden mensen het toch plezierig om kwaliteit te ervaren op het niveau van hun eigen werk en daar een zekere zeggenschap over te hebben. Mensen willen iets mee opbouwen dat in zekere zin een expressie van henzelf vormt; iets waar ze zich thuis bij kunnen voelen en trots op kunnen zijn.

John Habets & Henk Gloudemans

⁽¹⁾ *The New Peasantries*, Jan Douwe van der Ploeg, Juni 2008, uitgeverij Earthscan, ISBN: 9781844075584

⁽²⁾ *Landbouw, rurale bedrijvigheid en voedselzekerheid*, mei 2008, gezamenlijke notitie van de ministeries van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en Ontwikkelingssamenwerking.

⁽³⁾ *De virtuele boer*, Jan Douwe van der Ploeg, uitgeverij van Gorcum, Assen.

Foto: Transitionculture.org

Transitie-Steden

de kracht van de lokale gemeenschap

Op tal van plaatsen in de wereld praten mensen niet alleen over verandering maar maken er ook werk van. Ze doen niet meer de moeite om de burchten van de gevestigde belangen vruchteloos te bestormen. Ze blijven ook niet in het grote gelijk van de eigen groep of beweging steken. Ze stappen gewoon resoluut de andere kant op, in de richting van een nieuwe en leefbare toekomst. Transitie-Steden en -Dorpen zijn hier een goed voorbeeld van. Ze vertellen het verhaal van lokale veerkracht en gemeenschapsopbouw in antwoord op de uitdagingen van het energievraagstuk en de klimaatverandering.

Bij TransitieSteden en -Dorpen gaat het om vitale lokale gemeenschappen die minder energie en grondstoffen gebruiken, die hun eigen voedsel verbouwen, hun eigen energie opwekken, die meer lokaal handelen, om de lokale economie te versterken. De Britse activist Rob Hopkins startte in 2006 in zijn woonplaats Totnes (Devon, Engeland) het eerste Transitie-initiatief. Sindsdien zijn er in heel Groot-Brittannië al tientallen groepen aan de slag gegaan om ook hun eigen woonplaats tot een TransitieStad of -Dorp te maken. Het model slaat zo breed aan, dat het nu uitwaaiert over de hele wereld. Een optimistisch, inspirerend en hoopvol verhaal van mensen die de toekomst niet passief willen afwachten, maar actief mee vorm willen geven. Een verhaal dat aanstekelijk werkt, in een tijd, die alle kenmerken vertoont van een historisch kantelmoment.

Piekolie

De klimaatproblematiek, en de opwarming van de aarde in het bijzonder, vormt een belangrijke en verontrustende aanleiding om tot actie te komen op allerlei terreinen. Toch is het voornamelijk de realiteit van piekolie - en de uitdaging waar die ons voor stelt - die bepalend is geweest in wat Rob Hopkins uiteindelijk zal brengen tot de idee van de Transitie-Steden.

Piekolie is het moment, bekeken op wereldschaal, dat de productie van olie niet langer aan de vraag kan tegemoetkomen. Het is niet dat de olie letterlijk opdraakt - het is met andere woorden geen verhaal van absolute reserves -, maar wel dat

er een eind komt aan de goedkope, directe beschikbaarheid ervan. Het tijdperk van de gemakkelijke en goedkope olie ligt achter ons: alles wijst er op dat de piek van de oliecurve is bereikt. De productie kan de vraag naar olie niet bijhouden, en het beetje discussie over het precieze moment van de piek doet nauwelijks terzake.

Op papier lijkt die piek niet veel meer dan de top van een klokvormige curve, in de realiteit betekent hij niet minder dan een kantelpunt voor zowat alles waar we in het dagelijkse leven mee te maken hebben. Onze hele levenswijze is olie-afhankelijk: transport, productie, energievoorziening, landbouw, industrie, gezondheidszorg ... De vraag die voorligt is of we als mensengemeenschap op een verstandige, voorbereide manier de toekomst tegemoet zullen treden, of dat die ons op een chaotische, onbeheersbare manier zal overkomen. De keuze om de richting daarvan zelf mee te helpen bepalen zou wel eens - en daar getuigt Totnes van - een fantastische wending aan onze manier van leven kunnen geven: een leven dat weer steunt op de veerkracht van de lokale gemeenschap, op lokale voedselproductie, lokale energiebronnen, lokale handel, en wie weet: lokaal geld.

Een aantrekkelijke toekomst

Dat de weg naar beneden niet noodzakelijk ellende, ontbering en verval hoeft te betekenen, maar ook een hoopvol verhaal kan zijn van een aantrekkelijke toekomst, brengt ons bij één van de redenen waarom de idee van de Transitie-Steden zo inspirerend is. Als het goed wordt aangepakt en voorbe-

reid, is een (stads)gemeenschap die veel minder energie en grondstoffen gebruikt, niet alleen mogelijk, maar bovendien een weerbaarder gemeenschap, en een leukere omgeving om in te wonen en leven. Wat daarvoor vooral moet gebeuren is het opwekken en samenkomen van de collectieve vindingrijkheid en het talent van een gemeenschap. Dat is wat een transitie-initiatief vooral is: het opbouwen van een weerbare lokale gemeenschap als antwoord op piekolie en klimaatverandering.

De transitie-aanpak is niet bedoeld om mensen de schrik op het lijf te jagen met angstaanjagende toekomstbeelden, in de (ijdele) hoop dat ze dan onmiddellijk in actie komen. Visies en levensstijlen verdwijnen niet als ze worden aangevallen en afgebroken. Ze worden achtergelaten als er een aantrekkelijk alternatief is. Het gaat evenmin om protest, acties en gelobby. De richting is anders: geen campagnes tégen, maar campagnes vóór. Opzet is vooral om mensen samen te brengen en een noodzakelijk andere, maar betere toekomst te laten ontwerpen/zien. Totnes lijkt die stappen te zetten vanuit de kracht van zo'n positieve visie: een toekomst waarin er voor iedereen ruimschoots voldoende is. Energiearm, maar rijk aan tijd, minder stressvol, gezonder en gelukkiger. Lokaler, meer geworteld in het leven van mensen en met een rijker sociaal netwerk.

In Totnes zijn talrijke werkgroepen gestart: rond energie, voeding, economie en geld, gezondheidszorg, transport, onderwijs en kunst, ... Van daaruit zijn er weer talloze nieuwe initiatieven genomen. Onderwerpen zijn verder: permacultuur; bouwen; afval; water en sanitair; economie en geld; bomen en bosgebied en de psychologie van verandering. Via de Totnes Pound, een lokale muntsoort die de lokale economie moet ondersteunen, werden al heel wat winkels, restaurants en bedrijven, bij het proces betrokken.

Een cruciale rol in Totnes wordt gespeeld door de *Local Government Liaison* groep. Hierin zitten een aantal mensen die vertrouwd zijn met de politieke structuren en beslissingsniveaus. Hun taak is om nodeloze hinderpalen voor het transitieproces op te ruimen en positieve, enthousiaste en vruchtbare relaties te helpen opbouwen met de lokale overheid. De ervaring in Totnes is dat er niet hard op deuren geklopt hoeft te worden. De deur staat vaak al open en de bereidheid om de beweging te ondersteunen is groot. Het 'wij en zij'-straatje wordt actief vermeden. De rol die in het transitieconcept voor lokale overheden is weggelegd, is er eerder één van ondersteunen, aanmoedigen en mogelijk maken, dan van (*top down*) aansturen. Als de beweging sterk genoeg is, dan zullen overheden en politici er deel van willen uitmaken, omdat daar nu net de vernieuwing plaatsvindt.

Lokale veerkracht

Aan het concept van de transitie-initiatieven liggen een aantal vooronderstellingen ten grondslag. Kort gezegd komt het er op neer dat we het met aanzienlijk minder energie zullen moeten doen in de toekomst en dat het beter is daarop voorbereid te zijn dan erdoor verrast te worden. Daarom moet er als gemeenschap gehandeld worden, en wel onmiddellijk. Door de creativiteit en collectieve kennis in een gemeenschap aan te spreken, kan een toekomst voorbereid worden

waarin mensen meer met elkaar verbonden zijn, een rijker leven leiden en toch de biofysische grenzen van de planeet niet overschrijden.

Sleutelement bij uitstek is in ieder geval de kracht van een positief en uitnodigend toekomstbeeld: de overtuiging dat we ons eerst het aantrekkelijke en innemende van zo'n toekomst moeten voorstellen, om stappen in die richting te kunnen ondernemen. Gezien de enorme uitdagingen waar we voor staan, kunnen we het ons niet permitteren om alleen in ons vertrouwde kringetje rondjes te blijven draaien. Zonder de samenwerking en de dialoog van uiteenlopende groepen en mensen, is de kans immers gering dat tijdig een afdoend antwoord geformuleerd wordt op de huidige crisissituatie. Het herstellen van de veerkracht van lokale gemeenschappen is dan ook cruciaal in het concept.

Foto: Transitionculture.org

Dat het transitie-concept zich als een virus verspreidt, staat vast. De idee wordt door talloze mensen opgepikt. Binnenkort wordt het Transitie Steden-concept ook in Nederland geïntroduceerd. Omslag, *werkplaats voor duurzame ontwikkeling*, is actief in de initiatiefgroep die deze introductie hier voorbereidt. Het basisboek over Transitie Steden - "The Transition Handbook" van Rob Hopkins - is bij Omslag te bestellen: www.omslag.nl
Eind van dit jaar zal er ook een Nederlandstalige editie verschijnen, bij uitgeverij Jan van Arkel.

**Bronnen: Transition Town Totnes,
een transitie-experiment door Rudy Dhont.
www.transitionculture.org
www.transitiontowns.nl**

**"Als je een schip wil bouwen,
breng dan geen mensen bij elkaar
om hout aan te slepen,
verdeel het werk niet voor hen,
geef geen orders.
Nee, leer hen te verlangen
naar de onmetelijke uitgestrektheid
van de zee."**

(Antoine de Saint-Exupéry)

Het gewicht van een sneeuwvlokje

**“Hoe zwaar weegt een sneeuwvlokje,”
vroeg een mus aan een wilde duif.**

“Nagenoeg niks,” zei de duif.

“Dan moet ik je toch een verhaal vertellen,” zei de mus.

**“Ik zat laatst op een dennentak,
toen het begon te sneeuwen.**

**Omdat ik toch niets anders te doen had,
begon ik de sneeuwvlokken te tellen die
op de twijgen en naalden van mijn tak neervielen.**

Ik kwam tot 3741952.

**Toen de 3741953ste sneeuwvlok op de tak viel,
nagenoeg niks, zoals jij zegt, brak de tak af.”**

Toen de mus dat gezegd had, vloog hij weg.

**De duif, al sinds de tijd van Noach
een autoriteit op het gebied van takken,
overdacht het verhaal enige tijd
en zei tenslotte bij zichzelf:**

**“Misschien is er nog maar één stem nodig
om vrede op aarde te brengen.”**